

TA'LIM JARAYONIDA GURUHIY NIZOLARNI BARTARAF ETISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK ASPEKTLARI

G'afforova Nazira

TAFU "Psixologiya" kafedrası o'qituvchisi
<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7931683>

ARTICLE INFO

Received: 01st April 2023

Accepted: 14th April 2023

Online: 25th April 2023

KEY WORDS

Talabalar jamoasi, shaxslararo munosabatlar, nizo, konfrontatsiya, kompromis, agressiya, verbal agressiya, aybdorlik, referent guruh, jamoa.

ABSTRACT

Hozirgi bosqichda talaba yoshining psixologik xususiyatlarini bilish oliy ta'lim psixologiyasida juda muhim va zarur hodisaga aylanib bormoqda. Talaba shaxsining shakllanishi o'z rivojlanishining ma'lum bir bosqichida bo'lgan akademik guruhda sodir bo'ladi. Shaxs rivojlanishining tabiati ko'p jihatdan shaxs kiritilgan va u birlashtirilgan guruhning rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Rivojlanishda jamoa darajasiga yetgan akademik guruhlarda o'quvchilarda zamonaviy mutaxassis uchun zarur bo'lgan ijobiy shaxsiy xususiyatlarni shakllantirish uchun qulay shart-sharoitlar mavjud. Maqolada talabalaridagi guruhiy nizolarni bartaraf etish bo'yicha amalga oshirilgan empirik tadqiqot natijalari tahlil qilinadi.

KIRISH (INTRODUCTION).

Zamonaviy sharoitda nizolarni konstruktiv hal qilish muammosi nafaqat shaxslararo o'zaro ta'sirning hissiy muhitini yaxshilash nuqtai nazaridan dolzarb bo'lib qoladi, balki odamlar o'rtasidagi muvaffaqiyatli ishbilarmonlik o'zaro ta'sirining zarur tarkibiy qismidir. XX asr psixologiyasida yoshlik davri yetarlicha batafsil o'rganilganiga qaramay, zamonaviy yoshlar oldingi avlodlarning tengdoshlaridan har qanday jamoadagi shaxslararo munosabatlarning bir qator ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ular shaxsning sof individual fazilatlarini - uning hissiy va irodaviy xususiyatlarini, intellektual qobiliyatlarini, shuningdek, jamiyatning shaxs tomonidan o'zlashtirilgan normalari va qadriyatlarini namoyon qiladi [1].

Shaxslararo munosabatlar tizimida inson jamiyatga unda idrok qilingan narsani berib, o'zini anglaydi. Jamiyatda kechayotgan ijtimoiy jarayonlarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, nizo eng muhim ijtimoiy muammolardan biridir. Mamlakatimizda yoshlar tarbiyasi davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Mustaqil O'zbekistonimizda har qanday mafkuraviy va g'oyaviy to'siqlarning olib tashlanganligi va barcha soha olimlariga to'la ijodiy erkinlik berilganligi respublikamizda talaba-yoshlarning yetuk mutaxassis bo'lib shakllanishiga to'siq bo'luvchi shaxslararo munosabatlardagi nizolarning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik

omillarni, shuningdek zamonaviy yoshlar o'rtasida yuz berayotgan nizolarning barcha turlarini ilmiy o'rganish imkoniyatini berdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (METHODS).

Ijtimoiy hayotda, shaxslararo munosabatlarda ayrim alohida nizolar, o'zaro kelishmovchiliklar bo'lib turishi muqarrar. Odatda, nizo deb, qarama-qarshi yo'nalgan qarashlarga, noxush hissiy kechinmalar bilan bog'liq guruhlararo yoki shaxslararo munosabatlar orqali ifodalanuvchi to'qnashuvlarga aytiladi. Psixologik nuqtai nazardan talqin etganda, odamlarga halokatli ta'sir etadigan jihat bu – nizolarning o'zi emas, balki ularning oqibati hisoblanadi. Nizolar oqibatida inson ruhiyatida qo'rqinch, vahima, adovat kabi salbiy hislar yuzaga keladi. Agar mazkur kechinmalar kuchli bo'lsa va uzoq muddat davom etsa, odamda himoya reaksiyasi paydo bo'lishi va mustahkamlanishi mumkin [2].

Nizo natijasidagi salbiy holatlar shaxsning hissiyoti, xatti-harakatlari, tafakkur va hatto karakterida ma'lum o'zgarishlar sodir etadi. Bu o'zgarishlar shaxsning xulq-atvorida namoyon bo'lib, mazkur subyekt qatnashayotgan boshqa vaziyatlarga ham tarqaladi va o'zaro munosabatlarning keng sohalarini egallay boshlaydi. Masalan, qo'rquv va xavf muhitida tarbiyalangan odam keyinchalik xuddi shunday muhitning manbaiga aylanishi ehtimoldan xoli emas. U hatto o'z bolalarini ham shunday muhitda tarbiyalaydi yoki oilani ham ana shu uslubda boshqaradi [3].

Ijtimoiy hayotni nizolarsiz tasavvur etish qiyin. Shuning uchun ba'zan olimlar ziddiyat yoki nizolarning nafaqat salbiy, balki ijobiy tomonlari ham bo'lishi mumkinligini ochiq e'tirof etadilar. Masalan, G.Andreeva ayrim nizolarning konstruktiv oqibatlari to'g'risida yozadi. Uning fikricha, ba'zan ikki shaxs o'rtasida kelib chiqqan nizo ular istiqbolda to'g'ri xulosa chiqarib, shunday harakatni boshqa qaytarmaslikka, omilkorlikka, hushyorlikka undaydi. Yoki bir qarashda tanbehga asoslangan shaxslararo nizo shaxsni o'z ustida muttasil ishlashga, o'z xulqini o'zi tuzatishiga olib keladi. Bunday nizolar oqibatiga ko'ra konstruktiv deb ataladi. Destruktiv nizoning oqibati esa ko'pincha salbiy bo'lib, u shaxslararo antogonizmni keltirib chiqaradi, tomonlarning asablari charchaydi, ular xastalanib qolishi ham mumkin. Yoki er va xotin o'rtasida, yoxud qaynona va kelin o'rtasidagi nizo oila ajrimiga sabab bo'lishi va bir butun oila buzilib ketishi mumkin [5]. Xo'sh, ijtimoiy-psixologik fenomen sifatida nizo yoki ziddiyatga qanday ta'rif berish mumkin?

Konflikt, nizo yoki ziddiyat – bu ayrim alohida olingan shaxs ongida, yoki shaxslararo muloqot jarayonida, gu-ruh doirasida yoki guruhlararo o'zaro muloqot va ta'sir paytlarida biror muammo, masala yoki qarashlar borasida bir-biriga to'g'ri kelmaydigan, qarama-qarshi fikr, qarash va pozitsiyalarning to'qnashuvi oqibati paydo bo'lgan salbiy hissiyotlarga to'la munosabatlar maromini bildiruvchi ijtimoiy-psixologik hodisadir. Nizoni keltirib chiqaruvchi omillar, sabablar nihoyatda ko'p, lekin ularni 5 asosiy guruhga bo'lib o'rganish mumkin:

1. Informatsion-axborot omillari: muloqot jarayonida sheriklarga noto'g'ri tarzda yetib keladigan noto'liq, noaniq faktlar, mish-mishlar; shubhalar, to'la aniqlik kiritilmagan ataylab yoki bilmay turib deyarli xufyona tarzda yetkazilayotgan ma'lumotlar; axborot manbaiga nisbatan ishonchning yo'qligi; ayrim hodisa, voqealarga aloqador bo'lgan tortishuv va kelishmovchiliklarga sabab bo'lgan qoidalar, aqidalar, chaqiriqlar, qonun normalari va boshqalar ham shaxslararo yoki guruhlararo ziddiyatlarning omili bo'lishi mumkin [4].

2. Jamiyat miqyosidagi ayrim tizimlarning faoliyatiga bog'liq omillar: mulkchilikka oid muammolar, ijtimoiy maqom talashish, hokimiyat yo'nalishidagi amal va hisobotlarga oid janjallar, turli ijtimoiy normalar, an'analar, standartlar, xavfsizlik masalalaridagi qarama-qarshiliklar, rag'batlantirish va jazolash, uy-joy, mulk tortishuvlari, resurslar, tovar, xizmat va foydalar taqsimoti jarayonlarida kuzatiladigan nizolar;
3. Qadriyatlarga aloqador omillar (o'zimiz e'tirof etgan yoki rad etgan tamoyillar): jamoaviy, guruh-guruh yoki shaxsiy e'tiqod, ishonmagan va ishongan qadriyatlarimiz va ularning xulqda namoyon bo'lishi, mafkuraviy, madaniy, diniy, axloqqa oid, siyosiy, professional qadriyatlar va ehtiyojlar borasida kelib chiqishi mumkin bo'lgan nizolar;
4. Munosabatlar omili: bunday omillar bevosita o'zaro aloqalar va muloqotdan insonning qoniqishi yoki noma'qul, deb e'tirof etishidan kelib chiqadi. Shaxslararo o'zaro munosabatlarda ko'proq bir shaxsning kutishlariga boshqa bir insonning yoki odamlarning muomalasi mos kelmasligi holatlarida shaxsiy nizolar kelib chiqadiki, ularning bartaraf bo'lishi turli vaziyatlarda turlicha tus olishi, cho'zilib ketganda, battar "gazzak" otishi, qisqa fursatda hal etilsa, muammo hal bo'lishi ham mumkin. Shaxsiy muloqotdagi nizolar shaxsning hayotiy tajribasi, ma'lumotlilik darajasi, professional mahoratiga bog'liq ravishda turli ko'rinishlarda o'z yechimini topishi mumkin;
5. Xulq-atvor bilan bog'liq omillar: manfaatlar, qiziqishlar, o'ziga bo'lgan bahoga zid keladigan yoki xavf-xatar tug'diruvchi vaziyat paydo bo'lishi bilan go'yoki, himoya vositasi sifatida paydo bo'luvchi omillar turkumi bo'lib, bu ikkinchi tomonning xudbinligi, adolatsizligi, mas'uliyatsizligi yoki loqaydlik, beparvolik oqibatida kelib chiqadi. Nizokashlar bunday sharoitda o'zlariga nisbatan bo'layotgan salbiy munosabatni xatti-harakatda ko'rib, sezib turganlari bois xafagarchilik kelib chiqadi va bu konflikt bilan tugaydi.

Konflikt yoki nizolar o'zaro munosabatlardagi odamlarning subyektiv xatolari sababli ham kelib chiqishi mumkin, shu nuqtai nazardan ham konfliktlarning turlari farqlanadi [6]:

Shaxsning o'ziga aloqador bo'lgan ichki nizolar – odat- da, bevosita ijtimoiy psixologiya tomonidan o'rganilmaydi, bu kabi nizolar umumiy, pedagogik hamda patopsixologiyaning predmeti bo'lib, u asosan bir inson qalbidagi turli his-kechinmalar, istak-xohishlar va motivlarning bir biriga zid kelishi, qarama-qarshi fikrlarning paydo bo'lishi oqibatida yuzaga keladi. Bunday nizo shaxsgagina ma'lum bo'lgan, ba'zan esa odam qilib qo'ygan ishi aynan o'zining ichki nizolari oqibati ekanligini anglamaganda, unga psixoanalitik yoki psixiatr yordamga keladi. Shaxs va guruh o'rtasida sodir bo'ladigan nizolar odatda, bir shaxs qarashlari, xatti-harakatining u mansub bo'lgan yoki ishi tushgan guruhning normalari, xulq-atvor maromlariga zid kelishi, shaxs kutishlarining guruh normalaridan og'ishi oqibatida kelib chiqadi. Agar bu mehnat jamoasida ro'y bersa, bu guruh a'zolarining malakasizligi yoki rahbarning odamlarni boshqarishdagi uquvsizligi natijasida kelib chiqishi mumkin [7]. Demak, bunday jamoada psixologik, ma'naviy muhit nosog'lom bo'ladi, shaxs bilan boshqa shaxslar o'rtasida kelishmovchilikka olib keladi. Guruhlararo ziddiyat yoki nizo – ikki yoki undan ortiq guruhlarning bir-birlari bilan murosaga kelisholmay qolgan taqdirda ro'y beradi va bunda ularning o'z maqsadlariga erishishlariga bir-birlarining xalaqit berishlari asosiy omillardan hisoblanadi. Ko'pincha muayyan formal, rasmiy guruh a'zolari guruhbozlikka berilib, har bir kichik guruh manfaatlari bir-biriga mos kelmay qolganda ham, nizo kelib

chiqadi. Ba'zan bir jamoa rahbariyati va rasmiy tizimi bilan guruh ichidagi norasmiy tuzilma o'rtasida ham nizo kelib chiqadi. Lekin bu holatlarni sog'lom raqobatga asoslangan manfaatlar kelishmovchiligi, masalan, siyosiy partiyalar o'rtasidagi raqobatdan farqlash lozim.

Shaxslararo nizo – bir yoki bir necha konkret shaxslarning o'zaro yoki guruh doirasidagi ziddiyatidir. Bu keng tarqalgan nizolardan biri bo'lib, bunday nizolar rasmiy jamoalarda ham, norasmiy muloqotlar oqibatida ham yuzaga kelishi mumkin. Bunday nizolar odamlarning fe'l-atvoriga ham, konkret vaziyatlarga ham bog'liq tarzda kelib chiqishi va vaziyatning harakteriga bog'liq holda turlicha kechishi mumkin. Keng tarqalgan shaxslararo nizolardan biri – bu er va xotin, ota-ona va farzandlar, qaynona-kelin o'rtasidagi nizolar hisoblanadi. Ularning tabiati ham, davom etish muddati ham, hal bo'lish yo'llari ham turlicha bo'lib, har qanday ko'rinishda ham baribir bunday nizo ikki va undan ortiq shaxslar o'rtasidagi psixologik masofani tobora uzoqlashtiradi, samimiyatning kamayishiga olib keladi. Shaxslararo nizo ochiq yoki yashirin tarzda namoyon bo'lishi mumkin [8].

Ochiqdan ochiq yuz beradigan nizolar, odatda, tortishib qolgan shaxslarning to'g'ridan-to'g'ri, bevosita xatti-harakatlari tarzida namoyon bo'ladi. Bunday nizoni kuzatish, qayd etish va unga kerak bo'lsa, aralashish ham mumkin bo'ladi. Yashirin nizo esa ochiq namoyon bo'lmaydi, balki u turli xufyona usullar bilan amalga oshiriladi. Tashqaridan qaragan odam bunday nizoning mavjudligini sezmaydi. Jahonda globallashuv jarayoni jadal sur'atlar bilan kechayotgan ayni bir paytda jamoa bilan samarali muloqot o'rnata bilish, jamoalarda yuz beradigan nizoli vaziyatlarni to'g'ri taxlil qilish xamda kelib chiqish sabablarini chuqur o'rganish bugungi kun psixolog va sotsiologlari oldida turgan muxim vazifalardan biridir. Ziddiyat va nizolar insoniyat paydo bo'lgan davrdanoq mavjud bo'lib, uni ilmiy tadqiqot predmeti sifatida o'rganish borasidagi ilk qarashlar xam o'z tarixiga ega. Tobora takomillashib borayotgan xayot tarzi, mexnat faoliyati, shaxslar aro munosabat muxitining o'zgarayotganligi ziddiyatlarning xam o'ziga xos tomonlari mavjudligini ko'rsatmoqda [9].

Nizo - bu nizolashayotgan barcha tomonlar uchun biznes yoki shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan muayyan muammoni hal qilish jarayonida ikki yoki undan ortiq shaxslarning to'qnashuvi (qarama-qarshiliklari)ning keskinlashishi hisoblanadi. Nizo lotincha «nizo» so'zidan olingan bo'lib, «to'qnashish», ya'ni ziddiyat, maqsad, qiziqish, nuqtai nazar, fikrlar, kishilarning o'zaro ta'sirlashuvidagi qarama-qarshi yo'nalishlar borasida to'qnashishlaridan iborat. Nizo – muloqot ishtirokchilarining har biri uchun muhim bo'lgan muammoni hal etish vaqtida ular o'rtasida vujudga kelgan qarama- qarshilik va kurashning keskin kuchayib ketish jarayonidir [10].

Insoniy munosabatlarning har qanday tizimida xam fikrlarning rang-barang bo'lishi va ular o'rtasida farqlarning bo'lishi muqarrar holdir. Fikrlar rang-barangligining asosiy sabablari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin [11]:

1. Alohida shaxs va jamoatchilik manfaatlarining mos kelmasligi;
2. Ayrim alohida jamoa a'zolari xatti-harakatlarining ijtimoiy, guruxiy nomalarga zid kelishi;
3. Ishni tashkil etish va mehnatga munosabatdagi farqlar;
4. Ishchi xodimlar o'rtasidagi vazifalarning to'g'ri taqsimlanmaganligi.

Levin tomonidan kuch maydoni nuqtai nazaridan tasvirlangan konflikt turlari eksperimental o'rganildi va maqsadli nuqtai nazaridan tarjima qilindi. Ushbu tahlil natijalari N.Miller tomonidan quyidagicha umumlashtiriladi [12].

Yondashuv va qochish tendentsiyalari o'rtasidagi ziddiyatlarni tushunish uchun asosiy deb hisoblaydigan tamoyillar [13].

1. Maqsadga erishish tendentsiyasi kuchliroq bo'lsa, mavzu unga qanchalik yaqin bo'lsa, yaqinlashuv gradienti deb ataladi.
2. Nomaqbul ob'ektdan qochishga moyillik qanchalik kuchli bo'lsa, sub'ekt unga qanchalik yaqin bo'lsa, qochish gradientini anglatadi.
3. Obyekt yaqinlashganda, qochish kuchi erishilgan kuchdan tezroq oshadi, ya'ni qochish gradienti yaqinlashish gradientiga qaraganda tikroq xarakterga ega.
4. Yurish yoki undan qochish tendentsiyalarining kuchi ular asoslangan motivning kuchiga qarab o'zgaradi, ya'ni motivni kuchaytirish gradientning umumiy darajasini oshiradi.

Nizo (va shaxsiy, ayniqsa, ichki) murakkab hodisa bo'lib, uni tasniflash qiyin. Muayyan ziddiyat bilan ishlaydigan psixologga kerak bo'lmasligi mumkin. Biroq, fenomenologiyani tavsiflashda nizolar, tizimlashtirish, garchi to'liq qoniqarli bo'lmasa ham, zarur bo'lib, bu ularni tahlil qilish va tashxislashning amaliy ehtiyojlari, shuningdek ularni bartaraf etish yo'llarini izlash bilan bog'liq. Intrapersonal nizolarning tavsiflangan navlari nazariy tahlil natijasida aniqlanmaydi, balki tadqiqotchilarning qiziqishlarining haqiqiy taqsimlanishini aks ettiradi; biroq, ular aslida insonning ruhiy hayotining an'anaviy tarzda ajralib turadigan sohalariga tegishli bo'lib, shu bilan uning ichki dunyosining umumiy makonida o'z o'rnining haqiqiylikini qo'shimcha tasdiqlaydi. Ushbu turdagi konfliktlarning har biri - motivatsion, kognitiv yoki faoliyat - o'ziga xos mazmunga ega bo'lib, u birinchi navbatda konflikt asosidagi qarama-qarshilik tabiatida va real hayotiy vaziyatda o'ziga xos xususiyatlarda namoyon bo'ladi. Ammo odam boshdan kechirayotgan psixologik ziddiyat motivatsion, kognitiv, rol qarama-qarshiliklari va parchalanadigan yondashuvni o'z ichiga olishi mumkin [14].

Nizoli vaziyat - bu ijtimoiy o'zaro ta'sir subyektlari faoliyati bilan bog'liq to'plangan qarama-qarshiliklar va ular o'rtasida haqiqiy qarama-qarshilik uchun asos yaratadi. Nizo obrazi (nizoli vaziyat) nizoli o'zaro ta'sir subyektlari ongida nizo predmetining subyektiv aks etishidir. Nizoli vaziyat deganda ijtimoiy sub'ektlar o'rtasidagi haqiqiy qarama-qarshilik uchun obyektiv asos yaratadigan holatlarning kombinatsiyasi tushunilishi kerak. Nizoli vaziyat potentsial urushayotgan tomonlarning irodasi va xohishiga zid ravishda obyektiv ravishda rivojlanishi mumkin (masalan: muassasadagi xodimlarni qisqartirish) yoki uni bir yoki ikkalasi ham keltirib chiqarishi yoki yaratishi mumkin. Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, har bir vaziyat obyektiv mazmunga ega (u haqiqatda sodir bo'lgan voqealar bilan belgilanadi) va subyektiv ma'noga (bu hodisalarni har bir tomon qanday talqin qilishiga bog'liq) mavjud. qaysi subyekt ziddiyatli harakat qila boshlaydi. Nizoli vaziyatning subyektiv aks ettirilishi ishlarning haqiqiy holatiga mos kelishi shart emas. Nizo muammosiga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlarda to'g'ri ta'kidlanganidek, nizoni anglash doimo subyektivizm elementlarini o'z ichiga oladi va shuning uchun allaqachon ma'lum darajada buzilgan [15].

MUHOKAMA (DISCUSSION).

Inson hayotining hech bir sohasi nizolardan xoli emas. Nizo - bu to'qnashuv, jiddiy kelishmovchilik bo'lib, uning davomida odamni yoqimsiz his-tuyg'ular yoki tajribalar bosib oladi. Nizoli vaziyatda har doim kamida ikkita yo'l, xatti-harakatlarning ikkita varianti mavjud va ulardan biri yoki ikkalasi ham maqbul (yoki nomaqbul) bo'lishi mumkin. Nizolar buzilmaydi, ular har qanday hayotiy sharoitda paydo bo'ladi va tug'ilishdan to o'lingacha bizga hamroh bo'ladi. Nizo - bu ehtiyojlar, manfaatlar, maqsadlar, ideallar, e'tiqodlar yoki fikrlar, qarashlar, baholashlar va boshqalar kabi qarama-qarshi motivlarning mavjudligi uchun qarama-qarshilik bilan tavsiflangan ijtimoiy o'zaro ta'sir subyektlari o'rtasidagi munosabatlar. Har qanday obyektning tuzilishi (shu jumladan nizo) deganda uning yaxlitligini ta'minlaydigan uning qismlari, elementlari va aloqalari, ular o'rtasidagi munosabatlar yig'indisi tushuniladi. Nizo tuzilishi - bu uning qadr-qimmatini, o'ziga xosligini, individualligini, ijtimoiy hayotning boshqa hodisalaridan farqini ta'minlaydigan barqaror aloqalar yig'indisidir, ularsiz nizo mavjud bo'lmaydi.

Nizoli vaziyat - bu ijtimoiy o'zaro ta'sir sub'ektlari faoliyati bilan bog'liq to'plangan qarama-qarshiliklar va ular o'rtasida haqiqiy qarama-qarshilik uchun asos yaratadi. Nizo obrazi (nizoli vaziyat) nizoli o'zaro ta'sir subyektlari ongida nizo predmetining subyektiv aks etishidir. Nizoli vaziyat deganda ijtimoiy sub'ektlar o'rtasidagi haqiqiy qarama-qarshilik uchun obyektiv asos yaratadigan holatlarning kombinatsiyasi tushunilishi kerak. Nizoli vaziyat potentsial urushayotgan tomonlarning irodasi va xohishiga zid ravishda obyektiv ravishda rivojlanishi mumkin (masalan: muassasadagi xodimlarni qisqartirish) yoki uni bir yoki ikkalasi ham keltirib chiqarishi yoki yaratishi mumkin. Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, har bir vaziyat obyektiv mazmunga ega (u haqiqatda sodir bo'lgan voqealar bilan belgilanadi) va subyektiv ma'noga (bu hodisalarni har bir tomon qanday talqin qilishiga bog'liq) mavjud. qaysi subyekt ziddiyatli harakat qila boshlaydi. Nizoli vaziyatning subyektiv aks ettirilishi ishlarning haqiqiy holatiga mos kelishi shart emas. Nizo muammosiga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlarda to'g'ri ta'kidlanganidek, nizoni anglash doimo subyektivizm elementlarini o'z ichiga oladi va shuning uchun allaqachon ma'lum darajada buzilgan. Vaziyatni idrok etishdagi buzilish juda muhim bo'lishi mumkin. Mojaroning sababi boshqa mavzuni oddiy noto'g'ri tushunishdir. Shu munosabat bilan mutaxassislar qisman tushunilgan noto'g'ri nizo tushunchalarini ajratib turadilar [16].

Qisman tushunilgan mojaroda tomonlarning vaziyatni baholashlari ishlarning haqiqiy holatidan sezilarli darajada farq qiladi (masalan, ular yuzaga kelgan muammoning ko'lamini sezilarli darajada oshirib yuborishadi yoki aksincha, sezilarli darajada kam baholaydilar). Boshqacha aytganda, nizoli vaziyat to'liq yoki qisman aks ettirilgan.

Soxta nizoda obyektiv nizoli vaziyat to'liq bo'lmaydi, sub'ektlar o'rtasida ko'zga ko'rinadigan qarama-qarshilik bo'lmaydi, lekin shunga qaramay tomonlar o'zaro munosabatlarning ziddiyatli xususiyatini his qiladilar va qarama-qarshilikka kirishadilar. Nizo faqat ikki yoki undan ortiq sub'ektlar mavjud bo'lmagan joyda yuzaga keladi. faqat manfaatlar farqidan xabardor, balki bir-biriga faol qarshilik ko'rsatadi. Obyektiv nuqtayi nazardan, o'z-o'zidan qabul qilingan maqsad va manfaatlar o'rtasidagi tafovut, shuningdek, alohida shaxslar (yoki guruhlar) tomonidan bunday qarama-qarshilik haqida xabardor bo'lish nizo rivojlanishi

uchun real sharoitlarni yaratmaydi. Ijtimoiy tizimda (ishlab chiqarish jamoasi) keskinlikning paydo bo'lishi ziddiyatning rivojlanishining zaruriy shartidir [17].

Ta'lim jarayonidagi guruhni nizolarning oldini olishning ijtimoiy va psixologik omillarni o'rganar ekanmiz, hozirgi kun uchun muhim hisoblangan ilmiy gipoteza(faraz)larni, bu sohaga doir nazariy ma'lumotlarni amaliy faoliyatda qo'llash mavzumizni yortishdagi ustuvor vazifa bo'lib qolaveradi. Biz tomonimizdan olib borilgan tadqiqot maqsadi guruhni nizolarning oldini olishdagi asosiy ijtimoiy va psixologik omillarni aniqlash bo'lib, bunda biz 2 xil tanlanma to'plam orqali bu masalani o'rganishga intildik. Olingan natijalar orqali bugungi kun yoshlarining qaysi xislatlari nizolar sodir bo'lishiga qarshi muhim immunitet bo'lishini tahlil etdik. Bitiruv malakaviy ishi vazifasini hal qilish maqsadida quyidagi metod va metodikalardan foydalanildi:

1. Kuzatish va suhbat;
2. A.Bass-A.Darkning "Tajovuz holati tashxisi" testi;
3. Assingerning "Shaxslararo munosabatlardagi agressivlik darajasini baholash" metodikasi;
4. Shaxsiy sifatleri darajalarini aniqlovchi "Tomas testi" so'rovnoma;
5. Ijtimoiy-psixologik so'rovnoma.

Tadqiqotni boshlashdan oldin dastlab tadqiqot obyektini shakllantirib oldik. Tadqiqotimiz obyektini sifatida Oliy ta'lim muassasalarida tahsil oluvchi 100 nafar yoshlar tanlab olindi. Biz tomonimizdan respondentlarda o'tkazilgan navbatdagi metodika A.Bass va A.Dark tomonidan taklif etilgan "Agressivlik holatini tashxis etish" testi bo'lib, rus tiliga A.A.Xvan, Yu.A.Zaysev va Yu.A.Kuznetsova tarafidan 2005-yilda modifikatsiya qilingan. So'rovnoma agressiv va dushmanlik reaksiyalarini tashxislash uchun mo'ljallangan. Test-so'rovnoma agressivlik shkalalari va dushmanlik ko'rinishlarini aniqlash uchun mo'ljallangan. Tadqiqotimiz obyektini sifatida tanlab olingan respondent-sinaluvchilarimizning yosh ko'rsatkichlari jihatidan tafovuti tahlil qilinganda quyidagicha amaliy ko'rinish olganini guvohi bo'lamiz. Tadqiqot sinaluvchilarining yosh davri chegarasi 18 yoshdan 21 yoshgachani tashkil qilib shundan, 18 yoshli respondentlar umumiy tadqiqot obyektining 2 % ni, 19 yoshlilar 55 % ni, 20 yoshlilar 15 % ni, 21 yoshlilar esa 28 % ni tashkil qildi. Navbatdagi tahlil birlamchi chastotali tahlil foiz ko'rsatkichlari berilgan.

1-jadval.

Tadqiqotda ishtirok etgan sinaluvchilarning kurs ko'rsatkichlari bo'yicha chastotali tahlili.

Kurs bo'yicha	Chastota	Foiz	Valid foizi	Kumulyativ foiz
1-kurs	34	34,0	34,0	34,0
2-kurs	33	33,0	33,0	67,0
3-kurs	33	33,0	33,0	100,0
Jami	100	100,0	100,0	100,0

Tadqiqotda obyektlari 1-3 kursgacha bo'lgan talabalarning chastotali tahlili qilindi. 1-kurs chastotasi, 34 foiz ko'rsatkichi, valid foiz, 34 Kumulyativ foizi, 34 2-kurs chastotasi, 33 foiz ko'rsatkichi 34 ni tashkil etdi. Kumulyativ foiz, 67 3-kurs chastotasi, 33 foiz, foiz ko'rsatkichi, 33 valid foizi, 33 jami ko'rsatkich 100 ni tashkil qildi. Psixologiya talaba yoshlarning chastota ko'rsatkichi 50 foiz ko'rsatkichi 50 ni tashkil etdi. Valid foizi 50,

Kumulyativ foizi 50. Sotsiologiya yoshlarning chastota ko'rsatkichi 25 foiz ko'rsatkichi 25 ni tashkil etdi. Valid foizi 25, Kumulyativ foizi 25. Falsafa talaba yoshlarning chastota ko'rsatkichi 25 foiz ko'rsatkichi 25 ni tashkil etdi. Valid foizi 25, Kumulyativ foizi 25 jami ko'rsatkich 100 ni tashkil qildi.

Keyingi tahlilni sinaluvchilarimizning jins tafovuti bo'yicha natijalari ko'rsatkichlarinig tahlilini amalga oshirish bilan davom ettirganimiz holda, normal taqsimlanish qonuniga solganda olingan natijalar asosida ikki mustaqil tanlanma to'plamlar uchun qo'llaniluvchi Mann-Uitning U mezoniga solish davomida olingan farqlarning ahamiyatli yoki ahamiyatsizligi haqidagi tahlillarni izohlash bilan davom etamiz. Bass Dark metodikasi" ning jins tafovuti bo'yicha natijalar tahlili quyidagicha ko'rinish oldi: jismoniy tajovuz shkalasi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang summasi 50,83 ni, ranglar summasi 2541,50 ni, qizlarda esa, o'rtacha rang summasi 50,17 ni, ranglar summasi 2508,50 ni tashkil etib ahamiyatli farq kuzatilmadi ($U=1233,500$; $p \geq 0,904$). Xuddi shunday natijalar o'rtasidagi ahamiyatsiz farqlar verbal tajovuz shkalasi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang summasini 51,30 ranglar summasi, 2565,00 ni, qizlarda esa, o'rtacha rang summasi 49,70 ni, ranglar summasi 2485,00ni tashkil etib ($U=1210,000$; $p \geq 0,778$) ahamiyatli farqlar kuzatilmadi. Bilvosita tajovuz shkalasi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang summasini 56,15 ranglar summasi, 2807,50 ni, qizlarda esa, o'rtacha rang summasi 44,85 ni ranglar summasi ,2242,50 ni tashkil etib ($U=967,500$; $p \geq 0,05$) ahamiyatli farqlar kuzatildi. Negativizm shkalasi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang summasini, 47,82 ranglar summasi 2391,00 ni, qizlarda esa, o'rtacha rang summasi 53,18 ni, ranglar summasi 2659,00 ni tashkil etib ($U=1116,00$; $p \leq 0,344$) ahamiyatli farqlar kuzatilmadi. Tajanglik tajovuz shkalasi bo'yicha shkalasi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang summasini, 48,13 ranglar summasi 2406,50 ni, qizlarda esa, o'rtacha rang summasi 52,87 ni, ranglar summasi 2643,50 ni tashkil etib ($U=1131,500$; $p \leq 0,401$) ahamiyatli farqlar kuzatilmadi. Xafagarchilik shkalasi bo'yicha shkalasi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang summasini, 49,14 ranglar summasi 2457,00 ni, qizlarda esa, o'rtacha rang summasi 51,86 ni, ranglar summasi 2593,00 ni tashkil etib ($U=1182,00$ $p \leq 0,635$) ahamiyatli farqlar kuzatilmadi. Aybdorlik hissi shkalasi bo'yicha shkalasi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang summasini, 52,71 ranglar summasi 2635,50 ni, qizlarda esa, o'rtacha rang summasi 48,29 ni, ranglar summasi 2414,50 ni tashkil etib ($U=1139,500$ $p \leq 0,435$) ahamiyatli farqlar kuzatilmadi.

2-jadval

"A.Bass va A.Dark metodikasining jins tafovuti bo'yicha natijalari tahlili (Mann-Uitni mezoni asosida)

Shkalalar nomi	jinsi	N	O'rtacha rang	Ranglar summasi	U	p
Jismoniy tajovuz	yigit	50	50,83	2541,50	1233,50 0	,904
	qiz	50	50,17	2508,50		
Verbal tajovuz	yigit	50	51,30	2565,00	1210,00 0	,778
	qiz	50	49,70	2485,00		
Bilvosita tajovuz	yigit	50	56,15	2807,50	967,500	,049*
	qiz	50	44,85	2242,50		
Negativizm	yigit	50	47,82	2391,00	1116,00	,344

	qiz	50	53,18	2659,00	0	
Tajanglilik	yigit	50	48,13	2406,50	1131,50	,401
	qiz	50	52,87	2643,50	0	
Xafagarchilik	yigit	50	49,14	2457,00	1182,00	,635
	qiz	50	51,86	2593,00	0	
Aybdorlik hissi	yigit	50	52,71	2635,50	1139,50	,435
	qiz	50	48,29	2414,50	0	

*- $p < 0,05$

O'tkazilgan tadqiqot natijalarini tahlil qilish orqali ta'lim jarayonidagi guruhliy nizolarning psixologik tabiati ochilishi bilan bir qatorda, nizoli vaziyatlarni yuzaga keltirmaslik yo'llari ham ishlab chiqilishi lozimligi aniqlandi. Hamkorlik strategiyasi ikkala tomonning ehtiyojlari, qiziqishlari va tashvishlarini tahlil qilish va keyin ularni diqqat bilan muhokama qilish, ularni birlashtirishning eng yaxshi usulini topish, yechim rejasini va uni amalga oshirish usullarini ishlab chiqish va hokazolarni talab qiladi. Mazkur strategiya bo'yicha qizlarda yigitlarga nisbatan ozgina farq mavjud bo'lib, bu qizlarning tabiatiga xos bo'lgan doim "suyanchiq" izlash, unga muhtoj bo'lish ehtiyojining yigitlarga qaraganda yuqoriligi bilan ham xarakterlidir. Hamkorlik - bu birgalikdagi faoliyat bo'lib, uning natijasida barcha tomonlar u yoki bu ravishda foyda oladi. Hamkorlik g'oyalari nazariy jihatdan ham, amalda ham yangilik emas, raqobat g'oyalari kabi bu muammo ming yillik tarixga ega. Psixologiyada hamkorlik g'oyasi rivojlanishning gumanistik paradigmasi sohasiga tegishli bo'lib, odamlarning o'zaro tushunish, ma'naviy yaqinlik va mehnat natijalarini jamoaviy tahlil qilish asosidagi birgalikdagi faoliyati sifatida tushuniladi.

XULOSA (CONCLUSION).

Qay darajadagidan qat'i nazar nizoning tushuna olish, F.Bekon ta'rifi bo'yicha, - norozilar orasida ularni birlashtira oladigan bosh bo'lmasligiga erishish eng "go'zal fikrdir" [18]. [Ikkinchi tomondan esa](#), xalq qo'zgonlari va tartibsizliklarini bosa oladigan bitta, yaxshirog'i bir nechta bunday shaxslarning bo'lishlari vaqti kelib olomon xalqqa aylanganda ular qanday asosiy sifatga ega bo'lajagini dastlabki ehtimollarini beradi. Shuning uchun "... harbiy boshliklar va xalq fidoyilari ishonarli va obro'li kishilar bo'lishi, ajralishlar taraflori va shuhratparast bo'lmasliklari, shuningdek, davlatdagi asosiy amaldorlar bilan har qanday lahzada til topisha oladigan shaxs bo'lishi zarur. Aks holda lahzalik malham og'ir kasallikdan ham xavfliroq bo'lishi mumkin", - deb yozali Bekon. Nizo - har doim qiyin va ko'p rejali sotsial fenomen hisoblangan. Unda juda ko'p taraflar ishtirok etadi: shaxslar, ijtimoiy guruhlar, milliy-etnik birliklar, har turli maqsad va qiziqishlar birashtirgan davlat va davlatlar guruhi. Nizolar har xil sabab vajlar tufayli vujudga keladi: psixologik, iqtisodiy, siyosiy, diniy va boshqalar [19].

Nizolarni boshqarishning bilvosita usullari faqat guruhning umumiy mehnat faoliyati, shu jumladan qarama-qarshi bo'lganlar fonida tegishli ekanligini ta'kidlash kerak. Mas'uliyatsizlik va kelishmovchilik muhitida ushbu usullar nafaqat nizolarni bartaraf etmaydi, balki ularning o'sishi va chuqurlashishiga yordam beradi. Nizo nizo genezisi natijasidir, lekin jarayonning kelib chiqishida nima turganini, shu nuqtada, jarayon tug'ilgan zarrachani, genezis jarayonida nizo rivojlanadigan genni nizo generatori deb hisoblash mumkin [20].

Hozirgi vaqtda menejment nazariyotchilari va amaliyotchilari ba'zi ziddiyatlar, hatto eng yaxshi xodimlar bilan munosabatlarga ega bo'lgan eng samarali tashkilotda ham nafaqat mumkin, balki maqsadga muvofiqdir, degan fikrga tobora ko'proq moyil bo'lmoqda. O'zaro ta'sir qilish jarayoni har doim ham kerakli yo'nalishda ketavermaydi. Aloqada bo'lgan odamlar o'rtasida qisman qarama-qarshiliklar paydo bo'lishi mumkin va ularda bir-biriga zid bo'lgan qadriyatlar, maqsadlar va motivlarning mavjudligi natijasida yuzaga keladigan pozitsiyalar antagonizmi ham paydo bo'lishi mumkin. Keyin munosabatlar shu darajada murakkablashadiki, ular odatda shaxslar va guruhlarining qarama-qarshi qarashlari, manfaatlari va harakatlarining to'qnashuvi sifatida tushuniladigan shaxslararo ziddiyatning paydo bo'lishi haqida gapirishadi. Bugungi kunda hech kimga nizolarni o'rganish bilan bog'liq muammolar mavjudligini isbotlash shart emas. Nafaqat professional psixologlar va sotsiologlar, balki siyosatchilar, menejerlar, o'qituvchilar, ijtimoiy ishchilar ham nizolarning paydo bo'lishi va samarali hal etilishi, muzokaralar va kelishuv izlash muammolariga katta qiziqish bildirmoqdalar - bir so'z bilan aytganda, o'zlarining amaliy faoliyatida odamlarning o'zaro munosabatlari muammolari bilan bog'liq. Olingan tadqiqot natijalari asosida esa quyidagi amaliy xulosalarga kelish mumkin:

1. Talabalarda hamkorlik faoliyatida shaxslararo munosabatlardagi turli vaziyatlarga ko'nikish hissini shakllantirish muhim ekanligi ochiqlandi. Bu esa, talabalardagi emotsional baqarorlik, stressga bardoshlilik, o'zgalar fikrini tinglash va ularni hurmat qilish kabi insoniy fazilatlarni rivojlantirishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi, ularda tolerantlikni rivojlantirishga yordam beradi. Shu orqali guruhiy nizolarning keskinlashib ketilishiga yo'l qo'yilmaydi.
2. Talaba shaxsida qanchalik raqobat tuyg'usining avj olishi, undagi hamkorlik faoliyatining pasayib ketishiga va shu bilan bir qatorda, murasozlikning yo'q bo'lishiga olib keladi. Mazkur jihatni inobatga olgan holda talabalarda raqobat hissini tarbiyalovchi, uni to'g'ri maqsadlarga yo'naltirishga ko'maklashuvchi uslubiy-amaliy, metodik vositalarni ta'lim jarayonida qo'llash muhim ahamiyat kasb etishi yana bir bor o'z tasdig'ini topganiga guvoh bo'lishimiz mumkin.

Talaba yoshlardagi aybdorlik hissi bilan (autagressiya) ham yuqori ekanligini ularda o'z xatti-harakatlariga nisbatan tanqidiy baho berish, o'zi va atrof-muhit o'rtasidagi munosabatlarda o'ziga o'zi qarshi qaratilgan xatti-harakat, ya'ni o'zini o'zi ayblash hissi namoyon bo'lishi bilan izohlash mumkin.

References:

1. Алешина Ю. Е., Лекторская Е. В. Ролевой конфликт работающих женщин // Вопросы психологии. 1989. № 5. С. 80-88.
2. Алешкин Н. И. Личностные особенности учащихся с трудностями общения: Дис. ... канд. психол. наук. СПб., 1997.
3. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Л., 1968.
4. Андреева Г. М. Актуальные проблемы социальной психологии. М., 1988.
5. Андреева Г. М. Социальная психология: Учебник для высших учебных заведений. М., 1994.

6. Андреева Г. М. Место межличностного восприятия в системе перцептивных процессов и особенности его содержания // Межличностное восприятие в группе / Под ред. Г. М. Андреевой, А. И. Донцова. М., 1981. С. 26-44.
7. Андреева Г. М. Психология социального познания. М., 1997.
8. Андреева Г. М., Богомолова Н. Н., Петровская Л. А. Современная социальная психология на Западе. М., 1978.
9. Андреева Г. М., Донцов А. И., Хараш А. У. Принципы исследования межличностного восприятия в условиях совместной групповой деятельности // Межличностное восприятие в группе / Под ред. Г. М. Андреевой, А. И. Донцова. М., 1981. С. 68-85.
10. Бендлер Р., Гриндер Дж., Сатир В. Семейная терапия. – М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2005. – 160 с.
11. Борисов В.А., Синельников А.Б. Брачность и рождаемость в России. – М.: ИНФРА-М, 2005.-334 с.
12. Вершинин М.С. Конфликтология. - СПб, Изд-во Михайлова В.А.. 2006. - 64 с.
13. Дружинин В.Н. Психология семьи. - М.:КСП, 3-е изд. 2008. - 276 с. 13. Зигерт В. Руководить без конфликтов / В. Зигерт, Л. Ланг. - М.: пер. Издво «Экономика», 2010. – 337 с.
14. Зунг Н.Т. Т. Роль социально-психологических факторов в стабилизации молодой семьи // Психологический журнал. - 2007. Т.13. - №6. - 90- 92 с 44
15. Калинина Р.Р. Введение в психологию семейных отношений. СПб, 200.- 350 с.
16. Крюкова Т.Л. Психология семьи: жизненные трудности и совладание с ними: учеб.пособие /Т.Л. Крюкова, М.В. Сапоровская, Е.В. Куфтяк. - СПб.: Речь, 2010.- 239 с.
17. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение. – СПб: Питер, 2007. – 544 с.
18. Курасов Ю.М., Камышанова Т.В. Семья в современном обществе: проблемы и пути их решения/ Под ред. Ю.М. Курасова, Т.В. Камышановой. - Волгоград, Перемена, 2007. – 214 с.
19. Куфтяк Е.В. Развитие семейного совладания и функциональности семьи /Е.В. Куфтяк, М.А. Сизова; Федер. агентство по образованию, Костром.гос. ун-т им. Н.А. Некрасова. - Кострома: КГУ, 2009.- 119 с.
20. Левкович В.П., Зуськова О.Э. Социально-психологический подход к изучению супружеских конфликтов // Психологический журнал. - 2006. Т.6. -№3. - 126-137 с.